ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

ТАЛАБА ПСИХОЛОГИК КАМОЛОТИ МАСАЛАСИ

Ориф Умирович Авлаев
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти доценти

Умида Алибоевна Бутаева
Самарқанд давлат университети, психология назарияси ва амалиёти кафедраси, психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

АННОТАЦИЯ

Психологик жиҳатдан етук инсонлар ҳар қайси давлат ва жамиятнинг асосий таянчи ҳамда ҳаракатлантирувчи кучи экан, замонавий ижтимоий-гуманитар билим соҳасида ушбу муаммога жиддий эътибор қаратилиши ва кўп йиллар давомида психологияда шахснинг камолоти муаммоси сақланиб қолмоқда. Мазкур мақолада шахс камолоти ҳақида олимлар фикр мулоҳазалари келтирилган. Шунингдек, талаба психологик камолоти масаласи бўйича эмперик натижалари таҳлил қилинган. Эмперик натижалар ўзаро даражалар бўйича қиёсий талқин этилган.

Калит сўзлар. талабалар психологик камолоти, психологик ёш, ижтимоий ёш, сензитивлик.

THE PROBLEM OF STUDENT PSYCHOLOGICAL PERFECTION

ABSTRACT

Since psychologically mature people are the mainstay and driving force of any state and society, in the field of modern socio-humanitarian education this problem is given serious attention and for many years the problem of personality development in psychology has remained. This article provides scholarly feedback on personality development. Empirical results on the issue of student psychological maturity were also analyzed. Empirical results were interpreted comparatively on reciprocal levels.

Keywords. psychological maturity of students, psychological age, social age, sensitivity.

КИРИШ

Шахс камолотга эришиш муаммоси инсониятнинг азалий эзгу нияти бўлиб, ижтимоий —тарихий тараққиёт даврининг барча босқичларида ўзининг бирламчилиги, ўта долзарблиги билан алоҳида ижтимоий, маънавий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий аҳамият касб этиб келган. Худди шу боисдан инсон шахси, унинг камолоти, унга таъсир этувчи ички ва ташқи омиллар, фаолият,

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

тажриба ва интилишнинг роли масалалари XXI асрда тадқиқот этилишга муҳтождир. Шунга қарамасдан, бир томондан, инсонни ўрганишда дифференциация ҳодисаси юз бермоқда, иккинчи томондан эса инсон тараққиётининг синтетик (бирикув) тавсифи бўйича интеграция ҳолати кўзга ташланмоқда. Инсон бир қатор фанларнинг тадқиқот объекти эканлигини йиғиқ, ихчам, яхлит тарзда тасаввур этиш учун уни биосоциал ва социобиологик жиҳатдан ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Жаҳонда ёшлар салоҳиятини ривожлантириш ва амалга ошириш, шахс ўз-ўзини англаш ва ижтимоий интеллектни муваффақиятли бошқариш шарт-шароит ва имкониятларни яратиш, психологик жиҳатдан етук шахсларни шакллантириш муаммоларига асосий эътибор қаратилган[1].

Психологик жиҳатдан етук инсонлар ҳар қайси давлат ва жамиятнинг асосий таянчи ҳамда ҳаракатлантирувчи кучи экан, замонавий ижтимоий-гуманитар билим соҳасида ушбу муаммога жиддий эътибор қаратилиши ва кўп йиллар давомида психологияда шахснинг камолоти муаммоси сақланиб қолмоқда. Айниқса экзистенциал ва гуманистик психологияда тегишли «ўзини ўзи англаш» [3], «тўлиқ фаолият кўрсатувчи»[2,8], «етук»[1,9] ва «соғлом»[10] каби тушунчалар киритилди. Камолот тушунчаси В.И.Далнинг рус тили изоҳли луғатида (зрелость) “ етилиш, пишиш, ўйлаб, фикрлаб иш кўриш даври” деб ифодаланган [6].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Б.Г.Ананьевнинг фикрича, камолот мезонларини ишлаб чиқиш ва тахлилида “камолот” тушунчаси “катта бўлиш”, “камол топиш” тушунчалари билан уйғунлашиб синонимик қаторни ташкил этиши мумкни. Лекин аслида, субъектив фаолият ва шахс ҳақида гап кетганда, улар, албатта, мазмун ва моҳият жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади. Катта бўлиб етилиш бу ҳали камолот эмас. У инсоннинг камолотига бевосита боғлиқ характерли хусусиятларни таъкидлаб ўтади. Булар: а) шахсий ва функционал ўзгаришларнинг гетерохронлиги; б) тарихий ўзгаришлар шароитида ёш ва индивидуал ўзгарувчанлик.

Б.Г.Ананьевнинг фикрича, инсон ўқув фаолиятидан меҳнат фаолиятига ўтганда камолот бошланиб, у фуқаролик, ақлий ва ахлоқий камолот йўналишларида намоён бўлади [4,158-159].

Профессор Ғ.Б.Шоумаров “камолот” тушунчаси маълум бир ҳаётий тажриба билан, яъни “ҳаётий билимлар” билан боғлиқлигини таъкидлайди.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

“Ҳаётий билимларни ўзлаштириш”, “Ҳаёт университетларидан” ўтишнинг ҳам ўзига хос индивидуал хусусиятлари мавжуд. Кимдир 20 ёшдаёқ “ҳаётни яхши билиб олади”, кимдир 30 ёшида ҳам болалигича қолаверади. Ҳаётни билиш, ҳаётий тажрибалар турли индивидларда турли жадалликда амалга ошиши мумкин ва бу ўринда қандайдир ёш, вақт оралиғини мутлақ кўрсатиш мумкин эмас[11].

Камолот даврида интеллект ва тафаккурнинг ривожланишига тўхталадиган бўлсак, Фульдс ва Равен фикрича, 20 ёшлиларда мантиқий тафаккур қобилияти 100%, 30 ёшда 96%, 40 ёшда- 87%, 50 да – 80% ва 60 ёшда 75%ни ташкил этаркан. Камолот даврида интеллектнинг ривожланиши икки фактор: ички ва ташқи факторга боғлиқ. Иқтидор - бу ички фактордир. Иқтидорли кишиларда бу жараён, яъни ривожланиш узоқ давом этади ва инновацияларнинг кириб келиши кечроқ бўлади. Камолот даврида интеллект ривожланишининг ташқи факторларига таълимни киритиш мумкин. Зеро, айнан таълим камолот даврида қариш ва психик функцияларнинг инволюциясини тўхтатиб туради. [5, 231-234б]

Е.И.Степанова камолот даври интеллектуал тараққиётининг учта даврини ажратади. Биринчи давр-18-25 ёшгача, иккинчи давр- 26-35 гача ва учинчи давр 36-40 ёшгача. Ушбу микро даврлар хотира, тафаккур, диққат ва умумий интеллектнинг турли темпда ривожланишини фарқлайди. Камолот даврида интеллектнинг ниҳоятда ўзгарувчанлиги биринчи даврда кузатилади. Кейинги даврларда бу ривожланиш анча барқарорлашади. Иккинчи ва учинчи босқичда нутқий интеллектнинг ривожланиши яққол намоён бўлади. Ушбу даврларга қисқача характеристика Е.П.Ильин томонидан берилган бўлиб, у қуйидагича изоҳланган[7].

Эрта камолот - етилишга қадам қўйиш босқичи бўлиб, у организмнинг биологик етилиши, оптимистик руҳнинг мавжудлиги, шахсий ва касбий келажакни режалаштириш, фуқаролик камолотига эришиш, ижтимоий ролларнинг ўзгариши билан ифодаланди.

Ўрта камолот - бу “очилиш” даври бўлиб, ижодий ва касбий муваффақиятга эришишнинг юқори босқичи, қайсидир миқдорда ҳаётий фаолликнинг камайиши, ўз билим, малака ва кўникмаларини қуйи авлодга қолдириш эҳтиёжининг мавжудлиги, лекин шу билан бирга, эриша олмаган ютуқлари ва муваффиқиятсизликларидан ўкиниш ҳам давридир.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

Кеч камолот - касбий ва профессионал фаолиятнинг якунланиши, янги ижтимоий ролларнинг юзага келиши, қарилик даврига ўтиш даври билан боғлиқдир[7., 7 б].

Тадқиқотнинг усуллари талабаларнинг психологик камолотини бир неча жабҳада ўрганишга йўналтирилган. Тадқиқотимизнинг дастлабки босқичида талабалар психологик камолотининг умумий ҳолатини ўрганишга эришилди. Бунинг учун С. С. Степановнинг «Ижтимоий ва психологик ёшни аниқлаш» методикаси, Е. В. Каляева, Т. В. Прокофьеваларнинг “Шахс камолотини аниқлаш” га қаратилган сўровнома, “ВАС-вазиятнинг асосий сабаби” махсус ишлаб чиқилган методика, махсус ишлаб чиқилган “НОМ-носитуатив масъулият сўровномаси”дан фойдаланилди. Натижалар, биринчи навбатда талабаларнинг бир неча методикалар бўйича сўровномаларга жавоблари умумлаштирилган жадвал асосида таҳлил қилинди. Шунингдек, талабаларнинг психологик камолот хусусиятлари бўйича ижтимоий ва психологик ёш кўрсаткичлари, носитуатив масъулият ва вазиятнинг асосий сабабини аниқлаш мезонларига таянилди. Респондентлардан олинган натижалар таҳлили методикаларнинг мезонига мувофиқ психологик камолотнинг даражалари аниқлаш бўйича амалга оширилди. Психологик камолот даражалари методикаларнинг хусусиятидан келиб чиқиб, қуйи, ўрта, ўртадан юқори, юқори ва жуда юқорига ажратилди. Натижалар ўзаро даражалар бўйича қиёсий талқин этилди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Инсон камолоти масаласи таҳлилий жиҳатлари узоқ тарихий даврдан буён тадқиқотчиларнинг диққат марказидаги муаммолардан бири ҳисобланади. Ушбу йўналишда олиб борган тадқиқот ишларимизда психологик камолотини аниқлаш борасидаги дастлабки натижалар умумий характерга эга. Психологик камолот шахс эгаллаши лозим бўлган муҳим шахс сифатлари мужассамлаштирилган тимсол билан белгиланди. Унинг “Мен тимсоли”, “Мен ва бошқалар”, “Мен ва жамият” муносабатларда уйғунлашган энг муҳим шахс сифатлари ўз аксини топди. Респондентлар томонидан келтирилган натижаларнинг кўрсатишича, шахс камолотини унинг психологик ва ижтимоий камолоти билан баҳоланадиган жиҳатлари мавжудлиги аниқланди.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

1.-жадвал

Талабалар психологик камолотини баҳолаш методикалари кўрсаткичлари (қуйи ва ўрта камолот даражаси, n=142)

Шкалалар	Даражалар	M	σ	t
Психологик ёш	Қуйи	82,69	6,307	-12,883**
	Ўрта	94,76	2,589	
Ижтимоий ёш	Қуйи	2,76	0,431	-1,000
	Ўрта	2,85	0,472	
Вазият	Қуйи	4,54	1,640	-1,096
	Ўрта	4,92	1,471	
Иккиланиш	Қуйи	1,56	0,708	0,905
	Ўрта	1,42	0,644	
НОМ	Қуйи	9,57	2,037	0,262
	Ўрта	9,45	2,441	
ВАС	Қуйи	13,11	3,380	-1,646
	Ўрта	14,57	3,569	

Изоҳ:***p≤0,001

Психологик камолот ва ижтимоий камолотни талқин қилишда шахснинг психологик имконияти, ўзини эмоционал-иродавий тартибга солиш усулларини ўзлаштирганлиги, ижтимоийлашувни тўлиқ босиб ўтганлиги, ўтмиш, бугун ва келажак тимсолига кўра шахснинг ривожланиши узвий камол топаётганлигини белгилаб беради. Тадқиқотнинг илк натижаларидан бири - психологик камолот даражаси қуйи ва ўртача бўлган талабалар натижалари талқин қилинганда, статистик жиҳатдан аҳамиятли кўрсаткичга эга бўлган ҳолат биргина кўрсаткичда кузатилди. Бу ҳолат талабаларнинг “психологик ёш” шкаласи натижаларида кузатилди. Бу ҳолат психологик ёш кўрсаткичи ўрта даражалилар бўйича (94,76 ва 82,69) фарқлар ишончлилиги аниқланди (t=-12, 883, p≤0,001). Психологик камолотни баҳолашнинг қолган шкалалари ўртасида катт фарқ кузатилмади. Психологик ёшдаги тафовут мавжуд бўлган шароитда ижтимоий ёшда шахсларда тафовут ёки фарқлар кузатилмаслиги мумкин экан. Бу ижтимоий ёш алоҳида мезонлар ва шахс сифатлари билан боғлиқни кўрсатади.

Бундан кўринадики, қуйи ва ўртача психологик етук бўлганларда психологик ёш кўрсаткичлари талабаларда эмоционал зўриқишларни бартараф этиш, ўзининг имкониятлари, эмоционал интеллект, умумий интеллект, фаолият мотивлари шаклланганлиги билан боғланади.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

2-жадвал

Талабалар психологик камолотини баҳолаш методикалари кўрсаткичлари (ўртача ва ўртачадан юқори камолот даражаси, n=144)

Шкалалар	Даражалар	M	σ	t
	Ўртачадан юқори	103,85	2,998	
Ижтимоий ёш	Ўртача	2,77	,4763	0,684
	Ўртачадан юқори	2,72	,503	
Вазият	Ўртача	4,81	1,448	0,107
	Ўртачадан юқори	4,78	1,534	
Иккиланиш	Ўртача	1,41	,628	-0,484
	Ўртачадан юқори	1,46	,581	
НОМ	Ўртача	9,85	2,437	0,436
	Ўртачадан юқори	9,68	2,278	
ВАС	Ўртача	13,97	3,612	-1,389
	Ўртачадан юқори	14,80	3,387	

Изоҳ:***p≤0,001

Психологик камолот даражаси ўртача ва ўртачадан юқори даражали талабаларнинг методикалар бўйича кўрсаткичлари ўртасида ишончлилик фарқи ҳам олдинги гуруҳ респондентлар сингари психологик ёш шкаласи бўйича кузатилди. Хусусан, (94,80 ва 82,69) фарқлар ишончлилиги аниқланди (t=-53, 281, p≤0,001). Бошқа шкалаларда эса ҳеч қандай ортиқча тафовутлар кузатилмади. Бундан кўринадики, психологик ёш нуқтаи назаридан психологик камолоти қуйи, ўрта ва ўртачадан юқори жиҳатлилар бир-бирларидан шахс сифатларининг камол топганлиги билан ажралиб турган бир шароитда уларнинг ижтимоий ёши бўйича тафовутланиишлари кузатилмас экан. Талабаларнинг ижтимоий ёши уларнинг шахс сифатида ўзларини ижтимоий муҳитда қандай тутишлари, ижтимоий муҳитга мослашувчанлиги, “Мен ва бошқалар” муносабат тизимида ўзини тутиши, “Мен ва жамият” муносабатидаги эгаллаган позициялари билан белгиланади.

ХУЛОСА

1. Тадқиқотнинг илк натижаларидан бири – талабаларда психологик камолот даражаси қуйи, ўртача, юқори ва жуда юқори психологик ёш даражаси аниқланди. Методика натижалари таҳлилига кўра, талабалар психологик камолотини олдинги анъанага мувофиқ қуйи, ўрта, ўртачадан юқори, юқори ва жуда юқори даражалар бўйича ажратилган ҳолат бўйича таҳлил қилинди.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

2. Психологик камолот борасидаги изланишнинг ушбу босқич натижаларига кўра талабалардаги тафовутли ҳолатлар ўрганилаётган муаммо бўйича доимий равишда шахс камолотининг ҳар бир даражасида ўзига хос ижобий аҳамиятли сифатлар кузатилиши мумкинлиги бўлди. Камолотнинг бир-бирига яқин даражалари орасида эса, тафовутлар кескинлашиши ёки тенглашиши мумкинлиги ҳам кузатилар экан.

3. Юқори ва жуда юқори психологик ёш даражасига эга бўлган талабаларнинг натижаларида айрим шкалалардагина статистик тафовутлар аниқланди. Бу эса, статистик тафовутга эга бўлмаган шкалалар бўйича талабалар психологик камолот кўрсаткичлари бўйича мавжуд шахс сифатларида бир-бирларига яқин даражада эканликларидан далолат беради.

4. Талабанинг психологик камолотида унинг онги, фаолияти, ўз-ўзини англашидан иборат ички йўналтирувчи механизми муҳим аҳамиятга эга, чунки унинг шахс сифатида ривожланиши, қизиқиши, характери, қобилияти, ақлий ривожланганлиги, эҳтиёжлари, меҳнат фаолияти билан белгиланади. Ана шу хусусиятлар ривожланиб, унинг ижтимоий ҳаётга, кишиларга, жамиятга бўлган муносабати маълум босқичга етганда у психологик камолот даражасига кўтарилади.

5.Талаба психологик камолотининг шаклланишига таълимий фаолият мавжуд ижтимоий талабларга мувофиқ ташкил этилгандагина муваффақ бўлинади. Унда таълим жараёнини демократлаштириш, инсонпарварлаштириш, ижтимоийлаштириш, дифференциялаш, таълим жараёнига янги технологияларни киритиш ҳамда шахс интеллектуал салоҳиятини оширишга қаратилган ғоялар устувор ўрин тутади.

REFERENCES

1. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. - СПб, 2006
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М. 1977 Наука. 158-159.
3.Бодалев А.А. Межличностное восприятие и понимание. Личность и общество.М., Педагогика, 1983.
4. Avlaev, O., & Maripov, E. (2020). The problem of emotional situations like childhood, anxiety and fear. *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research (SJBIR), 9*(3), 24-28.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00843

5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1-4. Т. 1: А-З. М., 1994.
6. ИльинЕ.П. Психология взрослости. Питер., 2012.стр 7.
7. Авлаев, О., & Жўраева, С. (2019). “Бахтни белгилашда адаптация даражасининг нисбийлиги”. *“ПСИХОЛОГИЯ” илмий журнал*, *4*, 121-128.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. - СПб, 2006.
9. Авлаев, О., & Маматкулова, З. (2019). Динамика межличностного отношения компонентов социального интеллекта студентов. *Наука и образование сегодня*, *12*(47), 67-74.
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. - М., 1994.
11.Русалов В.М. Психологическая зрелость: единая или множественная характеристика? // Психоло-гический журнал. 2006. №5. С. 83-91.
12. Авлаев, О. У. (2019). Бошланғич синф ўқувчилари тасаввурида ўқитувчи тимсоли. *Мактаб ва ҳаёт*, *2*, 5-8.
13. Шоумаров.Ғ.Б. ва бошқ. Шарқона оила. – Т.: 2012. 122 б.